

UDK 911.375.4(497.13) Istra
 Primljeno (Received): 19. 10. 1992.
 Prihvaćeno (Accepted): 10. 12. 1992.

Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

CENTRALNE FUNKCIJE NASELJA UNUTRAŠNJE ISTRE

ADOLF MALIĆ

Članak govori o centralitetu naselja unutrašnje Istre (općine Buzet i Pazin). Anketnim istraživanjima u 1992. godini izdvojeno je pet naselja nižeg centraliteta: Motovun, Tinjan, Lupoglav, Livade i Roč (lokalni centri) i dva naselja srednjeg centraliteta: Buzet i Pazin (općinski centri). Prostranost i oblik gravitacijskih područja izdefiniiranih centralnih naselja unutrašnje Istre ukazuju na velik utjecaj prometnih prilika na funkcije centraliteta.

Central Functions of the Settlements of Inner Istria

The article speaks about centrality of the internal Istrian settlements. Five settlements of lower centrality have been separated by the pool taken during 1992. They are: Motovun, Tinjan, Lupoglav, Livade and Roč (local centres) and there are also two settlements of medium centrality: Buzet and Pazin (municipal centres).

The spaciousness and forms of gravity areas show us high influence of traffic conditions towards centrality functions.

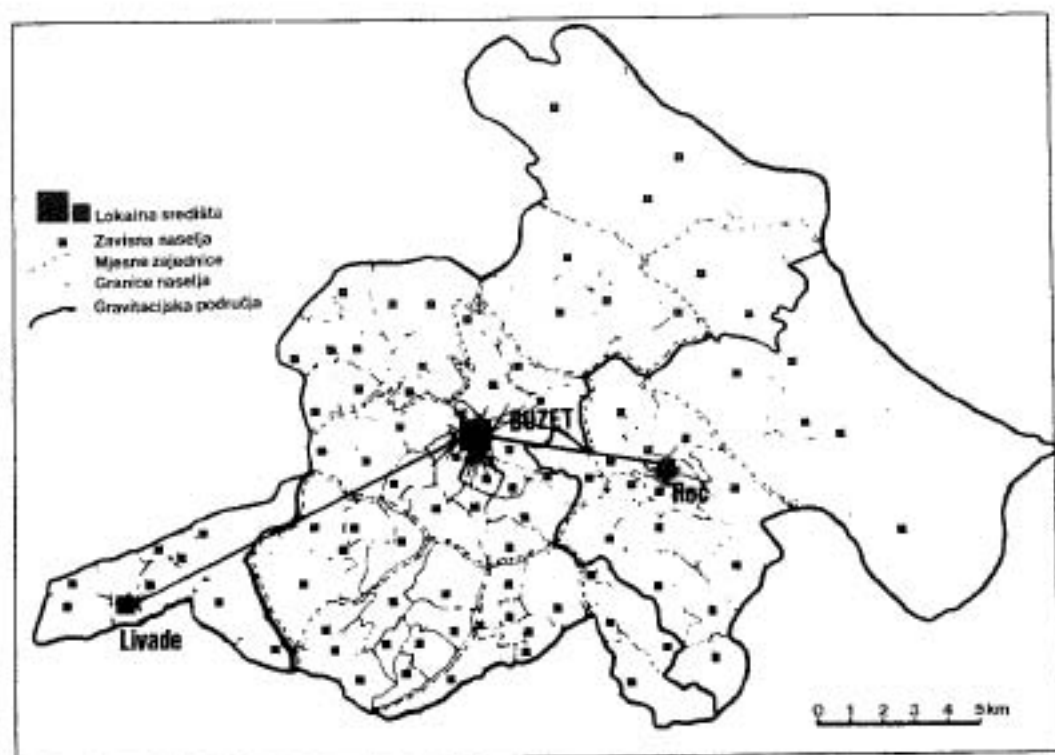
Uvod

Radovi iz područja centralnih funkcija su uobičajeni pod terminima istraživanja centraliteta naselja i funkcija grada. U dosta opsežnoj bibliografiji sve problematike rijetko se direktno u naslovu ističe da se radi o centralnim funkcijama.¹ Razlog isticanja

termina centralne funkcije u samom naslovu ovoga rada, kao i nekoliko prethodnih, treba tražiti u pristupu istraživanju i karakteru istraživačkog prostora i naselja, kao pretežno agrarnih odnosno seoskih funkcija.² Date okolnosti upućuju na detaljniji anali-

1 Schöller, P. (1972), Zentralitet Forschung, Darmstadt, str. 485 i 487.

2 Malić, A. (1981), Centralne funkcije i prometne veze naselja središnje Hrvatske, Zagreb, str. 16-21.

Sl. 1. Lokalni centri i njihova gravitacijska područja u općini Buzet 1992. godine
 Fig. 1. Local centres and their gravitation areas in the commune of Buzet, 1992.

tički pristup u kojem nisu bitni samo broj centralnih funkcija i njihova koncentracija u određenim centralnim naseljima već je prije svega objekt istraživanja geografski prostor i naselja u njemu s težištem na upoznavanju prostorne orijentacije seoskih (manjih) naselja k određenom centralnom naselju, ovisno o vrsti funkcije.³ Analitički istraživački pristup podrazumijeva uobičajeno direktno istraživanje na terenu putem popisnica ili anketnih upitnika. Za potrebe ovog istraži-

vanja izrađen je anketni upitnik za naselja općina Buzet i Pazin. Podaci putem ankete prikupljeni su na bazi 21 pitanja, uglavnom o centralnim funkcijama niže (lokalne) i srednje (općnske) razine. Tek je nekoliko pitanja obuhvaćalo centralne funkcije regionalnog i međuregionalnog karaktera (v. upitnik u prilogu).

Izbor istraživačkog područja s naslovnim terminom »unutrašnja Istra« poklopio se s terenskim zadatkom nastavnika i studenata Geografskog

3 Na ovakav pristup istraživanju problematike centraliteta potaklo me istraživanje Ursule Wenk u području zapadne obale Njemačke. Wenk, U. (1968), Die zentralen Orte an der Westküste Schleswig-Holsteins unter besonderer Berücksichtigung der zentralen Orte niederen grades, Kiel.

Tab. 1. Kretanje broja stanovnika unutrašnje Istre i riječke regije 1948–1991. godine
 Tab. 1. Changing in number of inhabitants of inner Istria and Rijeka region 1948–1991.

PROSTOR	GODINA			INDEKS	
	1948.	1981.	1991.	1991/1948.	1991/1981.
Općina Buzet	14297	7342	7384	51,6	100,6
Općina Pazin	26677	19412	18915	70,9	97,4
Unutrašnja Istra	40974	26754	26299	65,0	98,3
Riječka regija	450763	540485	570571	126,8	105,6

Izvor: SGH, 1989, str. 380. i Popis stanovništva 1992, Dokumentacija 811, RZSH, Zagreb 1991, str. VII, 8. i 38.

Tab. 2. Neki pokazatelji gravitacijskih obilježja lokalnih centara unutrašnje Istre 1992. godine

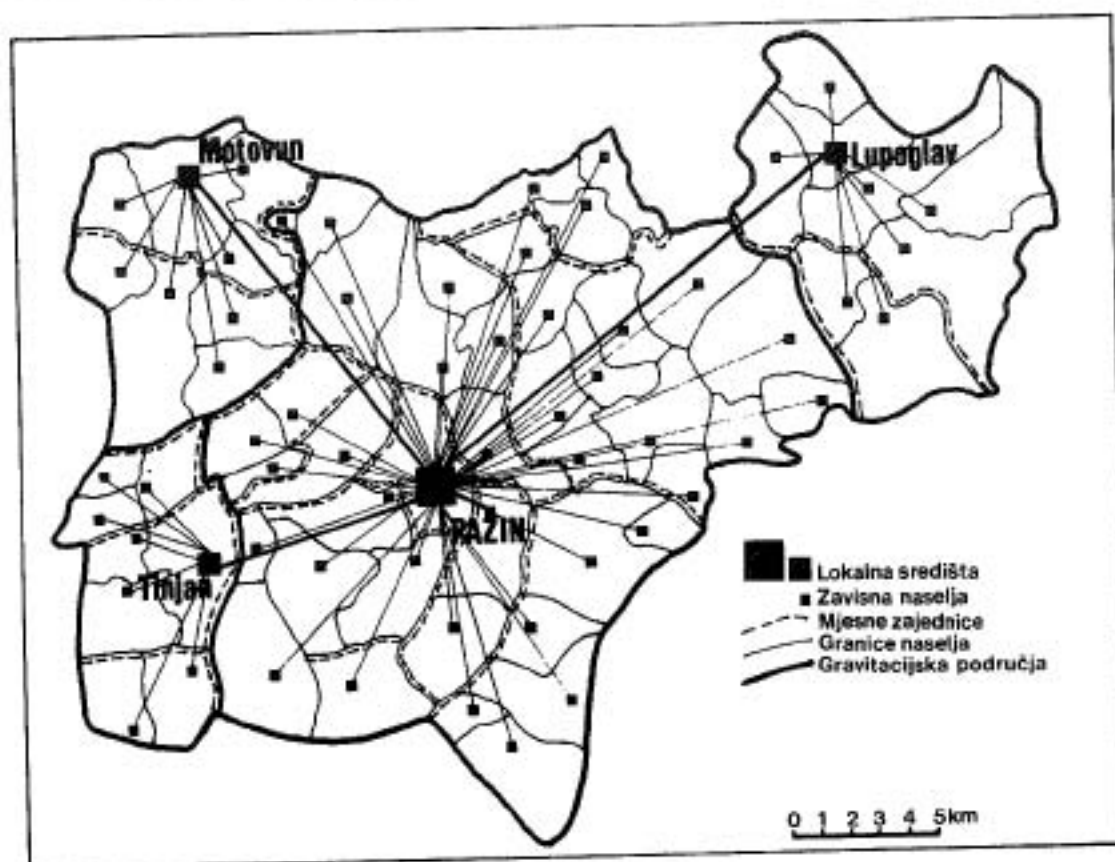
Tab. 2. Some indicators of gravitation characteristics of inner Istria of the local centres

Razina lokalnih centara	Broj zavisnih naselja	Broj stanovnika gravitacijskog područja	Površina gravitacije područja u km ²
Buzet	37	5578	175,6
Livade	9	626	20,8
Roč	19	1171	112,6
Pazin	42	13867	331,0
Lupoglav	8	979	87,7
Motovun	8	2259	75,1
Tinjan	8	1812	48,2

odjela u proljeće 1992. godine u području općina Buzet i Pazin, pa mi je ta koincidencija interesa osigurala češće terenske izlaske kao uvjet za analitički pristup istraživanju.

Prostor unutrašnje Istre treba shvatiti uvjetno i prigodno prema istraženom području centraliteta naselja općina Buzet i Pazin. Tako ograničen geografski prostor obuhvaća danas 851 km², 131 naselje sa 26299 stanovnika (1991) ili 30,9 stanovnika

po km². Ovaj dio Istre je najrjeđe naseljen prostor regije, gotovo dvostruko slabije od prosjeka R. Hrvatske (84,2) i jednom manje od prosjeka za riječku regiju (67,6). Unutrašnja Istra je još uvijek slabo razvijen, pretežno agrarni kraj s usporenim razvojem u odnosu na zapadnu i južnu obalsku Istru. Prema tome, ovo je još uvijek intenzivno depopulacijski predjel Istre. Prevladavaju mala seoska naselja s prosječnom veličinom od 151,5 sta-

Sl. 2. Lokalni centri i njihova gravitacijska područja u općini Pazin 1992. godine
 Fig. 2. Local centres and their graitation areas in the commune of Pazin, 1992.

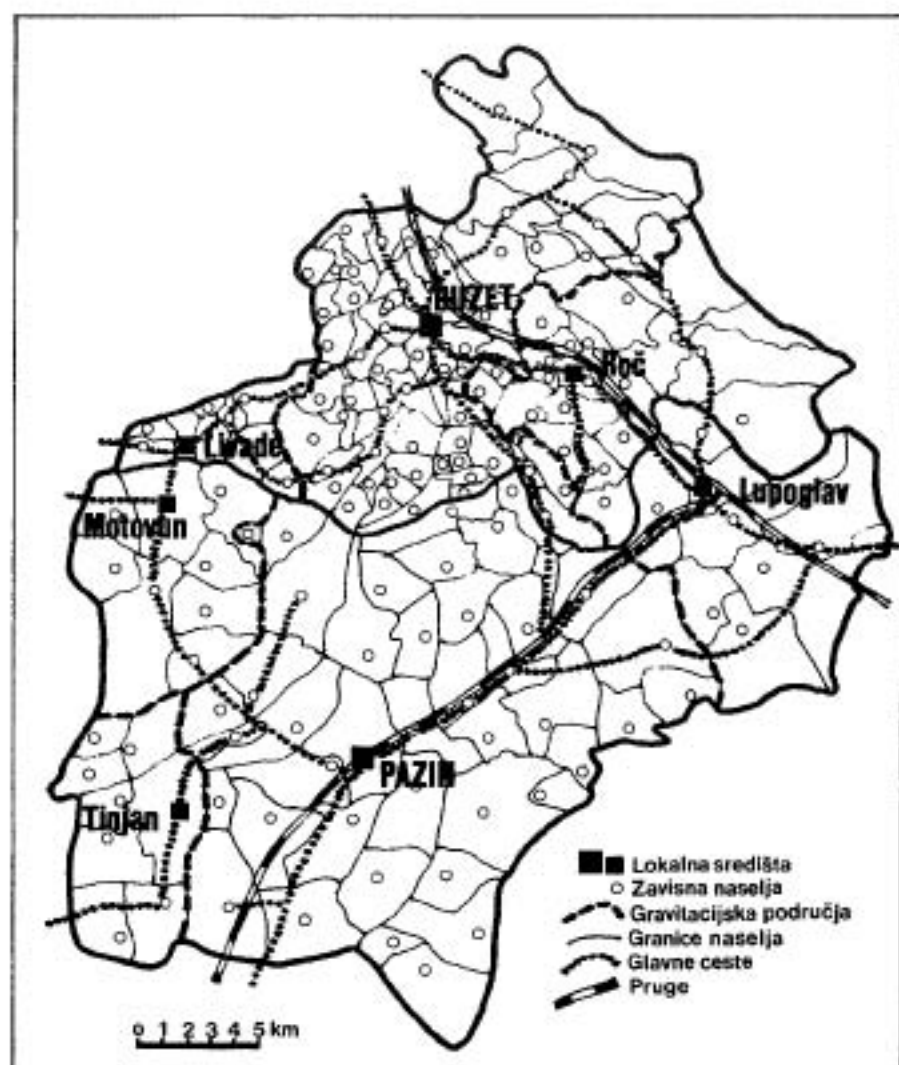
novnika po naselju, s dva gradska naselja, od kojih se brojem stanovnika 5250 ističe Pazin, dok Buzet s 491 stanovnikom predstavlja manje naselje.

U 21 analiziranoj centralnoj funkciji u području istraživanja javlja se 17 naselja kao nositelji tih funkcija. Tri analizirane centralne funkcije za naselja »unutrašnje Istre« obnašaju i dva naselja izvan područja istraživanja, Pula i Rijeka. Za izdvajanje centralnih naselja nižeg reda, lokalnog centra, podobno je pet analiziranih funkcija: osnovna škola, pošta, mjesni

ured, ambulanta i trgovina mješovitom robom. Od 17 naselja u kojima su locirane neke od tih centralnih funkcija, sedam naselja ima svih pet funkcija: Buzet, Roč, Livade u buzetskoj općini, te Pazin, Lupoglav, Motovun i Tinjan u pazinskoj općini.⁴

Na srednjoj razini centraliteta (općinskoj) izdvajaju se dva centralna naselja: Buzet i Pazin. Od 12 analiziranih centralnih funkcija ove razine: kupovina odjeće i obuće, kupovina kućanskih aparata i pokućstva, tjedni kinematograf, popravak kućanskih apa-

4 Sela Lanišće, Sveti Petar u Šumi i Karojba imaju četiri centralne funkcije, Cerovlje tri, Vodice, Vrh, Boljun i Trviž po dvije, te Sovinjak i Gračišće po jednu funkciju.

Sl. 3. Gravitacijske zone lokalnih centara i prometna mreža unutrašnje Istre 1992. godine

Fig. 3. Gravitation zones of local centres and traffic network of the inland of Istria, 1992.

rata, korištenje osobnih usluga, popravak vozila i radnih strojeva, općinski sud, kupovina nakita i satova, srednja škola, dom zdravlja, banka i osiguranje, i Buzet i Pazin obnašaju sve njih za naselja svoje općine. Pazin ima još i funkciju opće bolnice koju koristi stanovništvo naselja njegove općine, a naselja buzetske općine, tu funkciju koriste pretežito u Puli. Funkciju okružnog suda za sva naselja

ovog kraja vrši Pula, a visokoškolsku i kazališnu funkciju Rijeka.

U području djelovanja centralnih funkcija niže (lokalne) razine veličinom gravitacijskog područja ističu se dva općinska središta: Pazin i Buzet. U buzetskoj općini kao važan lokalni centar formira se Roč dok je važnost Livada manje izražena. U pazinskoj općini sva tri lokalna centra, Lupoglav, Motovun i Tinjan, imaju relativ-

no slabije izražen centralitet. U obje općine uočljivo je da još uvijek centri višeg reda, općinska središta, koncentriraju i više centralnih funkcija nižeg reda, što pokazuje da proces prostorno centralne organizacije u ovom području nije razvijen normalno. Prevelika koncentracija funkcija nižeg stupnja u centrima višeg reda posljedica je slabog gospodarskog razvoja kraja i tipično monocentričnog grupiranja funkcija i djelatnosti izvan primarnog sektora u općinskim centrima. Pazin kao općinsko središte ili centralno naselje u području srednje razine centralnih funkcija ima izraženiji centralitet od Buzeta. Pazin vrši i jednu centralnu funkciju višeg reda – opća bolnica. Buzet pak ima sve općinske funkcije »po službenoj dužnosti«, što ga još uvijek izdvaja po centralnosti od ostalih naselja Buzeštine. Vršenje centralnih funkcija naseljima »unutrašnje Istre« još nije donijelo bitniju razvojnu prevagu nad okolnim (zavisnim) naseljima. Samo Pazin bilježi znatniji porast stanovništva i urbanog širenja u prostoru. U Buzetu se to tek malo zamjećuje (npr. prigradsko naselje Sveti Ivan.)

Uočljiva je uloga prometnih veza u prostorno centralnoj organizaciji naselja. To je pogotovo dobro vidljivo kod lokalnih centara Roča i Tinjana, te donekle i Motovuna.

Zaključak

U proljeće 1992. godine terenskim prikupljanjem građe analizirane su centralne funkcije naselja unutrašnje Istre. Anketnim upitnikom ispitano je 131 naselje općine Buzet i Pazin. Analiza podataka je pokazala da se jasno diferenciraju tri grupe centralnih funkcija: nižeg reda (lokalna), srednjeg reda (općinske) i višeg reda (regionalne). U prostoru unutrašnje Istre mogu se izdvojiti dvije grupe centralnih naselja: lokalna i općinska središta. Funkcije lokalnih središta obnašaju naselja Buzet, Roč, Livade, Pazin, Motovun, Tinjan i Lupoglav. Buzet i Pazin vrše i sve funkcije općinskog karaktera. Centri funkcija više, regionalne razine za taj prostor su Pula i Rijeka. Vršenje centralnih funkcija nije još značajnije djelovalo na većinu centralnih naselja unutrašnje Istre. Samo se kod Pazina može dio pozitivnih razvojnih tendencija pripisati i djelovanju centraliteta naselja. U prostornom rasporedu naselja u gravitacijskim područjima lokalnih centara uočljiv je utjecaj različite razvijenosti prometa. S obzirom na mladost formiranja centralnih naselja, još je uvijek uočljiva prevelika koncentracija funkcija nižeg reda u općinskim centrima, što smanjuje funkcionalnu važnost lokalnih centara.

Prilog 1.

UPITNIK O USLUŽNIM FUNKCIJAMA NASELJA ISTRE

Naselje _____

1. U kojem mjestu stanovnici Vašeg naselja završavaju osnovnu, osmogodišnju školu?

2. U kojem naselju je Vaša pošta? _____
3. U kojem je naselju Vaša zdravstvena ambulanta? _____
4. U kojem mjestu stanovnici Vašeg naselja kupuju svakodnevne kućanske potrepštine?

5. U kojem naselju je smješten Vaš mjesni ured? _____
6. U kojem mjestu uglavnom ljudi iz Vašeg naselja kupuju odjeću i obuću? _____
7. U kojem mjestu uglavnom Vaši mještani kupuju kućanske aparate i namještaj? _____
8. Gdje Vaši sumještani mogu ići u kino? _____
9. Gdje Vaši sumještani popravljaju traktore, motokultivatore i automobile? _____
10. U kojem mjestu možete najčešće popraviti neki od kućanskih aparata? _____
11. U kojem mjestu Vaši sumještani mogu najčešće koristiti osobne usluge (brijač-frizer npr.)? _____
12. U kojem je mjestu za Vaše naselje smješten općinski sud? _____
13. Gdje najčešće mogu Vaši sugrađani kupiti nakit, satove i sl.? _____
14. U kojem je naselju smještena srednja škola koju pohađaju djeca iz Vašeg mjesta?

15. U kojem je naselju smješten Dom zdravlja gdje Vaši sugrađani mogu obaviti specijalističke zdravstvene preglede? _____
16. U kojem naselju Vaši sugrađani najčešće koriste bolnicu (bolničko liječenje)? _____
17. U kojem je naselju za potrebe Vaših građana smješten Okružni sud? _____
18. U kojem najbližem mjestu možete koristiti usluge banke? _____
19. Za potrebe Vaših građana usluge osiguranja nalaze se u najbližem mjestu? _____
20. Ako Vaši sugrađani žele završiti fakultet ili višu školu, gdje to najčešće mogu učiniti?

21. Ako Vaši sugrađani žele ići u kazalište, u kojem mjestu to mogu ostvariti? _____

Literatura

1. BOBEK, H. (1968): Die Versorgung mit zentralen Diensten, Mitt. d. Osterr. geogr. Gesellschaft, 110.
2. CHRISTALLER, W. (1933. i 1968): Die zentralen Orte in Süddeutschland, Jena-Darmstadt.
3. CRKVENČIĆ, I. (1976): Statistička i funkcionalna klasifikacija naselja SR Hrvatske, Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, Zagreb.
4. MALIĆ, A. (1981): Centralne funkcije i prometne veze naselja Središnje Hrvatske, Zagreb.
5. SCHÖLLER, P. (1972): Zentralitet Forschung, Darmstadt.
6. VRESK, M. (1977): Osnove urbane geografije, Zagreb.
7. VRIŠER, I. (1967): O centralnih naseljih, Geografski vestnik XXXIX.
8. VRIŠER, I. (1974): Uticajne sfere jugoslovenskih gradova i drugih središta, Zbornik IX. kongresa geografa Jugoslavije, Sarajevo.
9. WENK, U. (1968): Die zentralen Orte an der Westküste Schleswig-Holsteins unter besonderer Berücksichtigung der zentralen Orte niederen grades, Kiel.

Summary

CENTRAL FUNCTIONS OF THE SETTLEMENTS OF INNER ISTRIA

by

Adolf Malić

In the spring of 1992, central functions of the internal Istria settlement have been analyzed by data collected on the ground 131 settlements within the municipalities of Buzet and Pazin have been polled by questionnaires. Data processing has shown three clearly differentiated groups of central functions: lower (local), middle (municipal) and higher (regional) rank. Local centres are: Buzet, Roč, Livade, Pazin, Motovun, Tinjan and Lupoglav. Buzet and Pazin are also municipal centres, while Pula and Rijeka are the main upper regional centres of this district.

Central functions have not shown favourable effect among the majority of central settlements of the internal Istria. The only exception is the town of Pazin in which case an improvement in its developing is partly due to the effects of settlements centrality. Regarding to the »youth« in forming of central settlements there is still very obvious too high concentration of lower rank functions in municipal centres which decreases the importance of local centres.

Dr. Adolf Malić, red. prof.
Geografski odjel PMF
Hrvatska, 41000 Zagreb
Marulićev trg 19.

Recenzenti:
Dr. Ivan Crkvenčić, znanstveni savjetnik
Zagreb
Dr. Veljko Rogić, red. prof. PMF